Egyiptomi Füzetek

6. évfolyam 1. szám 2006

A Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság időszakos lapja

A gamhudi ásatás emlékei - beszámoló

A Szépművészeti Múzeum egyiptomi gyűjteményének különleges csoportját alkotják a gamhudi temetőben előkerült leletek. Nemcsak azért különlegesek, mert legrégebbi óegyiptomi leletegyüttesünk, aminek feltárását Back Fülöp (vagy Philipp Back, 1862–1958), az Orosdi-Back kereskedőház egyiptomi részlegének a vezetője finanszírozta, és személyes jelenlétével segítette a felmerülő nehézségeket megoldani, hanem azért is, mivel a leletkörülmények is ismertek. Ennek az ásatásnak közeledik a 100. évfordulója, amiről szeretnénk 2007-ben méltó módon megemlékezni. Még Mojzer Miklós főigazgató úr fogadta el 2004-ben egy jubileumi gamhudi kötet kiadásának tervét, amiben a temető teljes leletanyagát együttesen tennénk közzé, és tavaly egy kiállítás tervét nyújtottam be ugyanezen alkalomra. A koporsók 3D dokumentációjának a lehetősége is felmerült Stuber István (SOTE) laborjának a segítségével.

Bár ez a leletegyüttes az 1907-es régészeti expedíció eredményeként látott napvilágot, a leletkörülményekkel kapcsolatban sok nehézséggel nézünk szembe, mivel akkoriban a legtöbb ásató a feltárással kapcsolatos adatokat másodlagosnak tekintette, az előkerült tárgyakra helyezték a fő hangsúlyt, hiszen a korabeli törvények szerint, a leletek fele az ásatókat illette, akik a rájuk eső részt rendszerint hazájukba el is vitték, számos egyiptomi gyűjteményt megalapozva. Back Fülöp célja is ez volt, ő a Magyar Nemzeti Múzeum csekély egyiptomi emlékeit kívánta gyarapítani a sarunai ásatással. Amikor pedig a munka közben hallottak a gamhudi temető felfedezéséről, erre is engedélyt kért. A tárgyakon kívül az ásatásokkal meg kívánta ismertetni a hazai közönséget az európai kultúra ezen alappillérével is.

A feltárás szakmai vezetésével Gaston Maspero (1846-1916), az országos régészeti felügyelő, a monarchia lengyel történész-egyiptológusát, Tadeus Smoleńskit (1884–1909) bízta meg, akinek a munka befejezésekor beszámolót kellett készíteni a Supreme Council of Antiquities (SCA) számára, ahogy Ahmed Bey Kamal (1849–1923) is, aki Smoleński súlyos megbetegedése miatt az évadot lezárta. Kamal beszámolója az Annales du Service des Antiquites de l'Egypte (ASAE) folyóiratban 1908-ban meg is jelent, Smoleński azonban, betegsége miatt nemcsak a feltárást nem tudta folytatni, de beszámolója sem jelent meg, és halálával végleg megszűnt ennek a lehetősége. A leleteket a kor szokásának megfelelően leletmegosztással két részre bontották. Smoleński Krakkói Tudományegyetemen tartott beszámolója (1907, június 17) szerint 22 koporsó Kairóban maradt, a többit Back Fülöp kapta meg. Ő azok zömét a Magyar Nemzeti Múzeumnak szánta, de műtárgyakkal kívánta viszonozni az engedély megszerzésében segítséget nyújtókat is. Éppen ezért, az ásatás hivatali támogatásáért a császári múzeumnak Bécsben, és a krakkói Tudományos Akadémiának (ma a Régészeti Múzeumban) adományozott a sarunai templomot egykor alkotó domborműves kőtömbökből és a gamhudi temető koporsóiból. A többi anyag, 72 ládába csomagolva, még 1907-ben megérkezett a Magyar Nemzeti Múzeumba. Sajnos nem ismert, hogy ezek pontosan mit rejtettek magukban, mivel a dokumentáció elveszett. Az azonban bizonyos, hogy az együttesben volt 25 „múmiakoporsó", vagyis múmiát is tartalmazó koporsó.

Padiuszir gyermekkoporsója a kairói kiállításon
(TR 23-11-16-10 = SR 11392)

A koporsók sorsát kívántam először kikutatni, és mivel a Szépművészeti Múzeumban őrzött példányokon a festék-réteg nagyon hiányosan maradt meg, ill. állapotuk további részek lepergésével fenyegetett, elengedhetetlenül fontossá vált restaurálásuk, vagy legalább konzerválásuk. Minthogy az intézmény anyagi forrásai ezt nem tették lehetővé, Dr. Varga Edith osztályvezető egyetértésével szponzorokat kerestem, akik egy-egy koporsó restaurálását kifizették. A munka elkészültével ezeket 3 kamarakiállítás formájában (1990, 1991, 1996) be is mutattuk, múzeumi füzetek kíséretében. Az ásatás 90. évfordulója

alkalmából (1997 július 15-től) ezek a koporsók szolgáltak kiindulópontként a majd fél évig nyitva tartó jubileumi kiállítás megrendezéséhez, amihez a Kulturális Minisztérium támogatásával egy szerény kiállítási katalógust is ki tudtunk adni (1998), ill. a KMT folyóiratban egy rövid angol ismertetés jelent meg róla. A politikai-gazdasági helyzet alakulása miatt később a restaurálási munkák sajnos leálltak, de megszületett annak a gondolata, hogy a különböző múzeumok teljes gamhudi koporsó anyagát jó lenne egyben publikálni.

A tudományos katalógus elkészítéséhez a saját múzeumi anyagunk mellett a világban szétszórt többi koporsót is fontos tehát összegyűjteni. Ennek kapcsán felmerült a kérdés, hogy valójában mennyi koporsót is keresünk. Az 1907-es ásatáson Smoleński 68 koporsót mondott a krakkói beszámolójában, Kamal cikke 70-ről szól, és Kamal további 70 famaszkról ír a publikációban. Ezek nagy valószínűséggel eredetileg szintén koporsóhoz lehettek rögzítve. Tekintve azonban, hogy a temetőt már az ókorban kirabolták, nagy valószínűséggel a hozzájuk tartozó koporsódeszkákat annak idején elvitték. Tehát azok ugyan jelzik, hogy a Kamal felmérése alapján 480x120 m-es temetőben jóval több személyt temettek így el, de a mi számunkra végleg elvesztek, ahogy a darabokra hullott koporsódeszkák mennyisége sem nyújt biztos támpontot. A szezon végén becsomagolt és elszállított, fent említett „múmiakoporsóknak" azonban remélhetőleg – legalábbis nagy részük – ma is megvan, így ezek összegyűjtését és együttes kiadását terveztük.

Alapvetően két nagy csoporttal számoltam: a Kairóban maradt példányok alkotják az egyiket, mint Smoleński már említett beszámolója , 22 koporsót tartott meg Maspero a Kairói Egyiptomi Múzeum számára. Ezek közül egyet, a krakkói beszámolóban is kiemelt, a mumifikálási jelenet felett halat ábrázoló darabot – Wessetzky Vilmos professzor úr a kairói kiállításon egyik egyiptomi útja során maga is látta (ld. cikke 1974-ben), – a többiről nem volt hírünk, ezért elhatároztam, hogy megpróbálom felderíteni őket, és hogy foglalkozik-e velük valaki.

A leletcsoport másik részét Back Fülöp kapta meg. Ezekből 25-öt a budapesti Nemzeti Múzeumba szállíttatott, 5-öt a császári gyűjteménynek adott Bécsben, 4 pedig Krakkóba került. Vagyis az egyiptológiai gyűjtemények számára 34-et adományozott. Ezek esetében úgy gondoltam, hogy a katalógusban történő bemutatásukra a gyűjteményekben dolgozó egyiptológus kollégákat tudjuk megkérni.

Kérdés azonban, hol található a maradék 12-14 koporsó (22+34=56). Mint a krakkói példa mutatja, Back Fülöp ajándékozott is múmiakoporsót, és feltehetően saját maga számára is megtartott valamennyit, így biztosak lehetünk benne, hogy magángyűjtőhöz is került néhány. A magángyűjtemények azonban sokszor kerülnek közgyűjteménybe, így megvan annak az esélye, hogy legalább egy részük, múzeumba jut. A kutatást tehát több irányban kezdtem: Egyiptomban, az egyiptomi gyűjteményekben és a szakirodalom ill. aukciós kiadványokban.

A feltárás 100 éves jubileumára a katalógus mellett egy kiállításra is javaslatot tettem. Elképzelésem szerint három egységben mutatnánk be a temetőt és feltárását:

1. egység: klasszikus kiállítás vitrinekben a dokumentációs anyaggal és bőséges magyarázattal, a hellénisztikus korszak kontextusába helyezve
2. egység: egyes koporsókat jól megvilágítva, körüljárhatóvá téve a vallási, művészeti elemekre helyezve a hangsúlyt
3. egység: a feltárás körülményeiről szólva egy gamhudi görög-római kori sokkoporsós, díszítetlen sírkamrát imitálná a látogatók számára

1. Egyiptomi anyag

Minthogy a szakirodalom alapján biztosan lehet tudni, hogy legalább 22 koporsó került a gamhudi temető feltárásából a kairói Egyiptomi Múzeumba, tanulmányutat szerveztem ezek felkutatására. Hosszas előkészületek után 2004 júliusára kaptam meg az engedélyt, hogy a múzeum pincéjében kutassak gamhudi koporsók után, ill. felvételeket készíthessek a megtalált anyagról, és foglalkozhassak a feldolgozásával.

Már előzőleg két alkalommal dolgoztam a témán az Egyiptomi Múzeumban, ahol az emeleti kiállításon láttam két olyan gyermekkoporsót, ami tökéletesen beleillett a hazai gamhudi koporsók sémájába. Ezek leltári számát azonban nem tudtam, és ahhoz, hogy bármi adatot nyerjek róluk, ez elengedhetetlenül szükséges volt. Így első alkalommal a leltárkönyvekhez irányítottak. Természetesen ennek a műveletnek az elvégzéséhez az SCA engedélye volt szükséges. A nagyméretű, vastag Journal d'Entrée kötetek kézírással, néhol fényképek kíséretében minden beleltározott tárgy adatait a bejegyzés sorrendjében tartalmazzák, ami nem feltétlenül azonos a Múzeumba kerülés időpontjával. Egy külön erre a célra kialakított helyiségben tárolják őket, és csak az egyes osztályok kurátorai adhatják ki. Hiába lapoztam azonban végig az 1907-tel kezdődő oldalaktól, Gamhud, vagy a közeli Fashn bejegyzéssel egyetlen koporsót sem találtam. Az viszont egyértelművé vált, hogy került ide leletanyag a temetőből, mivel három tárgynál ezt a helységet nevezték meg eredetként: JE 38958 (2 horog, 37 cm / 29 cm), JE 38939 (szita) és JE38960 (bronz lándzsahegy). Az első kísérlet így eredmény nélkül zárult, de mivel további két másik típusú leltárkönyv is van: Special Registerbook (SP) és Temporary Registerbook (TP), egyértelműen volt hol folytatni a keresést - ez a következő évre maradt.

A második kísérletem, az együttesen már több mint 50 leltárkönyv átnézése, több eredménnyel zárult. Mindkét új leltárkönyv-sorozatban találtam gyermekkoporsót, sőt, ráakadtam a Kamal publikációjában 1. számú, halas mumifikálási jelenettel megfestett hasas koporsóra is, amit az említett publikációban Kamal fényképpel illusztrált. A leltárkönyv fényképe pontosan egyezett a cikk fényképével, és Wessetzky Vilmos leírásával és fotójával. Ugyanakkor a leltározás során nem jegyezték fel a koporsó származási helyét. Ezzel be tudtam bizonyítani a Múzeum dolgozóinak, hogy a pincében őriznek gamhudi koporsókat, és ezek az iratokban a lelőhely megjelölése nélkül szerepelnek. Sikerült beazonosítani a két kiállított gyermekkoporsót: TR 23-11-16-10 = SR 11392 (Padiuszir) és TR 23-11-16-11 = SR 411391 (Hotepneni). A leltárkönyvek fényképei alapján további három koporsónál merült fel stiláris, ill. ikonográfiai alapon, hogy a gamhudi temetőből származnak, a többi fényképpel beírt

koporsó más jellegű volt. Ezeket is számításba véve, az Egyiptomban maradt koporsókból több mint egy tucat holléte maradt kérdéses, ami valószínűtlenül nagy hiánynak tűnt, tekintetbe véve még azt is, hogy régebben a Múzeum költségeinek fedezése érdekében időről időre a gyűjteményében levő, kevésbé érdekesnek ítélt műtárgyakból adott el. A megoldás a raktári anyag áttekintése lehetett, ami újabb engedély nélkül azonban nem megoldható, tehát ismét kérvényeztem, ezúttal a raktári kutatás engedélyét, és a két kiállított koporsó kutatását, amit Zahi Hawass támogatásával 2004-re meg is kaptam.

TR 23-11-16-10 = SR 11392 gyermekkoporsó Padiuszir számára
A kb 132 cm magas hasas gyermekkoporsó rózsaszín alapozással készült, és 30 x 29 cm-es talpra állították. Az egy tömbből faragott koporsó – bár fedelét nem emeltük le, látszik, hogy még magában rejti a múmiát. Fehér arcát a szokásnak megfelelően fekete paróka övezi, annak szárai között 4 sor festett mintával. Ezt két fekete közt egy piros vonal után a széles *uzeh* gallér követi, melyben víz és cseppminta között, pálcika és korong sáv váltakozik, két oldalt pedig sólyomfej zárja le. Közvetlen alatta napkorongos, szárnyas istennő ül, piros *maat* tollat emelve. A gallérral négy oszlop köti össze, a belsőkben elmosódott felirat nyomaival, a szélsőkben vízvonalakkal. A gallér feletti elválasztósávminta párja zárja le. Alul a talp rész elejéig futó, szimmetrikusan elhelyezett korong és vízmintás oszlopok között egy több helyen hiányos feliratos oszlop halad. Itt a halott mondásának egyes részletei vehetők ki: *Ozirisz Padiuszir, a ház úrnőjének* (hiány), majd *Hapi*, és az igazhangú Hapi(?) … A talapzatra vastag piros + fehér + piros sávot festettek.Oldalai díszítetlenek, csak a rózsaszín alapozás van. Hátán a paróka feketére festve, alatta kicsit kiemelkedő pillér fehér alapozása. Ezen eredetileg fekete festékkel standardon álló istennőt(?) festettek. A rajz szinte teljesen lekopott. A pillér mellett az alapozás itt is rózsaszín.

A 2004-es évben Wafaa el-Sadeek múzeumigazgatóval egyeztetve, Mr. Ibrahim felügyelete mellett a két említett kiállítási koporsót a vitrinből kivéve tudtam tanulmányozni. Ekkor derült ki, hogy egyik (TR 23-11-16-11=SR11392) a Kamal által publikált 9. számú koporsó, amit tehát már Smoleński távozása után, az ásatás utolsó hetében találtak meg. A másik kiállított példány nem szerepel a cikkben, de festése pontosan egyezik az egyik gamhudi díszítési sémával, így Smoleński ásatás-vezetése idején kerülhetett elő, és lehetséges, hogy másik sírból. Egy mellettük kiállított harmadik, a gamhudihoz hasonló kis koporsó eredetét is érdemes lenne felderíteni. A raktárban őrzött gamhudi koporsók felkutatására May Trad és Miss Tagwa vezette csapattal indultunk a Múzeum pincéjébe. A „raktári ásatás" során sikerült két Smoleński által talált koporsót azonosítani. Úgy tűnik, kezdetben mindkettőt a TR 25-11-16-2 számon leltározták be, később azonban az SR 11358 (3. Tezenet) és SR 11394 (1. Ankh-Hapi) számot kapták. További, a leírásokkal (legalábbis egyelőre) nem azonosítható hasas és romboid koporsókat/koporsó részeket egyaránt találtam, melyek valószínűsíthetően ebből a temetőből származnak, mivel múzeumi anyagunk jellegzetességeit tükrözik. (Számításba kell azonban venni, hogy a környéken máshol is készíthettek hasonló stílusban koporsókat.) A koporsódeszkák között *kereset* típusú elemekre is ráakadtunk, ill. elképzelhető, hogy raktárba került a hagyományos múmia formájú fakoporsók alakját követő töredék is. A koporsókon új, raktári leltári számokat találtunk, melyeket esetenként további kutatással tudtam a többi leltári számhoz hozzárendelni. Felvételeket is készítettem (CD formájában a Múzeumban őrzik), de a helyszín gyér megvilágítása és a koporsók poros volta miatt ezek minősége gyenge. Mozgatást is csak minimális mértékben végeztünk, mivel a festékréteg instabil, vagy már pereg, és igyekeztünk elkerülni a további állapotromlást. A felderítő munkát azonban a teljes pince átnézésének befejezése előtt félbe kellett szakítani, mivel közben a Régészeti Hivatal raktárrevíziót és rendezést rendelt el, és valamennyi raktárt hosszú időre lezárták, így elképzelhető, hogy még majd azonosítani lehet a jövőben további koporsókat. Idén ismét szeretnék bejutni a pincébe, és folytatni átnézését, és szeretnék más típusú gamhudi anyagoknak is a nyomára bukkanni. A sírokba ti. különböző mellékleteket is elhelyeztek, amiket az ásatás végén ládába csomagolva, szintén Kairóba szállítottak – talán még mindig ott lapulnak valamelyik lezárt ládában.

A felfedezett koporsók tudományos feldolgozásához elengedhetetlenül szükséges minimum az állagmegóvást megoldani, ideális esetben a restaurálást. Egy részüknél csak a koporsó alsó vagy felső részét találtuk meg, más esetekben még a múmia mind a mai napig benne van. Ezeknél a gondosan dokumentált és szakszerű koporsó-felnyitás és a múmiák kiemelése is előfeltétele a feldolgozásnak. Ezt az egyiptomi régészeti hatóságok tudják csak elvégezni, de egyelőre mások a prioritások

.

Padiuszir koporsója jbbról, és a fedélrész részletei a kairói kiállításon (TR 23-11-16-10 = SR 11392)

Az eddigi munka eredményeként tehát elmondható, hogy a kairói Egyiptomi Múzeum ma is biztosan őriz gamhudi leleteket, melyek száma jelen ismereteink alapján, a töredékeket nem beleszámítva akár 15 koporsóra tehető, ami azonban alacsonyabb a vártnál. Remélhetőleg még lehet majd továbbiakat találni. De vannak olyan koporsók, melyek máshova kerültek, mivel tudjuk, hogy adtak el gamhudi koporsót (ld. később). A Kamal által publikált anyag azonosítása is további munkát igényel, és lesz, ami nem szerepel az említett publikációban. A temetkezések megismeréséhez a koporsók, ill. bennük fennmaradt emberi maradványok mellett ráadásul a további régészeti leletek felderítése is szükséges lenne.

Az ásatás további leletei

A gamhudi temetőre vonatkozó anyag kutatása során állandóan felmerülő kérdés, hogy a leletek milyen kontextusba illeszkednek, milyen sírokban, hogyan helyezték el őket, egymással milyen kapcsolatban álltak, a koporsókban eltemetett személyek kik voltak életükben, mit vittek magukkal túlvilági életükre … Ennek felderítése érdekében a lengyel kollégák dolgoznak Smoleński naplóján és levelezésén, ill. jelentős részét már ki is adták. Ezekből kiderül, hogy Smoleński 1907 április 23.i levelében még jól megőrzött, szépen festett, feliratos koporsókról beszél, ép múmiákkal, aranyozott maszkkal. Sok hieratikus, démotikus és görög papiruszt említ, démotikus sztélét és Traianus tiszteltére készült görög sztélét – a leletekkel kapcsolatban 80 ládányi Kairóba szállított anyagot. Ugyancsak 1907, de júliusi krakkói beszámolójában összesen 68 koporsóról beszél, kiemelve közülük azt a darabot, ahol a has részen egy halat ábrázoltak, sokszor önmagukban talált aranyozott halotti maszkokat, szandálokat és szobrokat és „kanópuszokat", a felsorolást pedig a stb. szóval zárja. Később 2 démotikus sztélét említ itt, melyeket Wilhelm Spiegelbergnek (1870-1930) adták át tanulmányozás céljára, és számos hieratikus, démotikus és görög szövveges kartonázst. Back Fülöp 1907 május 1.én kelt felsorolása némileg eltérő, ő a kartonázsok között kopt szövegűeket is említ, és démotikus papiruszokról, skarabeuszról és halotti ékszerekről is beszél, Kamal ásatási időszakából fa- és festett vászonmaszkot, koszorút és növényeket, két jó állapotban megmaradt rojtos vászon leplet, fonott szita töredékét, fakapácsot, erős köteleket, szalmából fonott kosarakat, egy kőtálát, múmiákat, kozmetikai eszközöket és sok, a sírokból származó fatöredéket nevez meg a monarchia Császári és Királyi Követségén beadott ügyiratában.

A Budapestre került 1907-es ásatási leletek között valóban kellett legyenek további leletanyagok, hiszen 72 láda érkezett, és koporsót csak 25-öt neveztek meg. A ládák tartalma azonban ma már ismeretlen. Eredetileg Back Fülöp gyűjteményeként leltározták be őket, minden tárgyat önálló kartonon leírva. Az egyetlen fennmaradt karton (képét az 1997-es kiállítás katalógusában közzé tettük) azonban jól mutatja, hogy a sarunai domborműveken kívül teljesen eltérő műfajú és korú tárgyak is voltak közöttük. Bár Back Fülöp említ különálló kartonázsokat, de a Budapesten őrzött kartonázsdíszekről és múmialeplekről tudjuk, hogy az 1936-37-es múmiabontás során kerültek elő, és a gyűjteményben őrzött edények és kanopuszládák biztosan nem töltötték meg a ládákat. Díszítése alapján egyik Ptah-Szokarisz-Ozirisz szobrunk is származhat Gamhudból. Viszont ezek az adatok sem segítenek minket közelebb ahhoz, a Gamhudban eltemetett személyekről és sírjaikról többet megtudjunk.

A tübingeni egyetemmel folytatott felmérése alapján Dr. Farouk Gomaá volt olyan kedves, és tájékoztatott minket gamhudi eredményeikről. Kiderült, hogy 1981 tavaszán terepbejárást végeztek a gamhudi temető területén, és 1967-ben a régészeti Hivatal ásatásán több görögrómai kori koporsót találtak egy vagy két halotti kamrás aknasirokban, de egyszerű temetkezések is voltak. A feltárást Mahmud Hamza végezte. Ezen a vonalon elindulva, felmerült egy ásatás ötlete. A publikálatlan előzmények megismerése és a terep felmérése érdekében felkerestem Kairóban a Régészeti Hivatalt, ahol Sabri Abd-el-Aziz úr segítségével pontosítani lehetett az információkat. Vagyis 1967-ben Al-Sayyed Abdel-Hamid Ibrahim, 1968-ban Mahmoud Mohamed

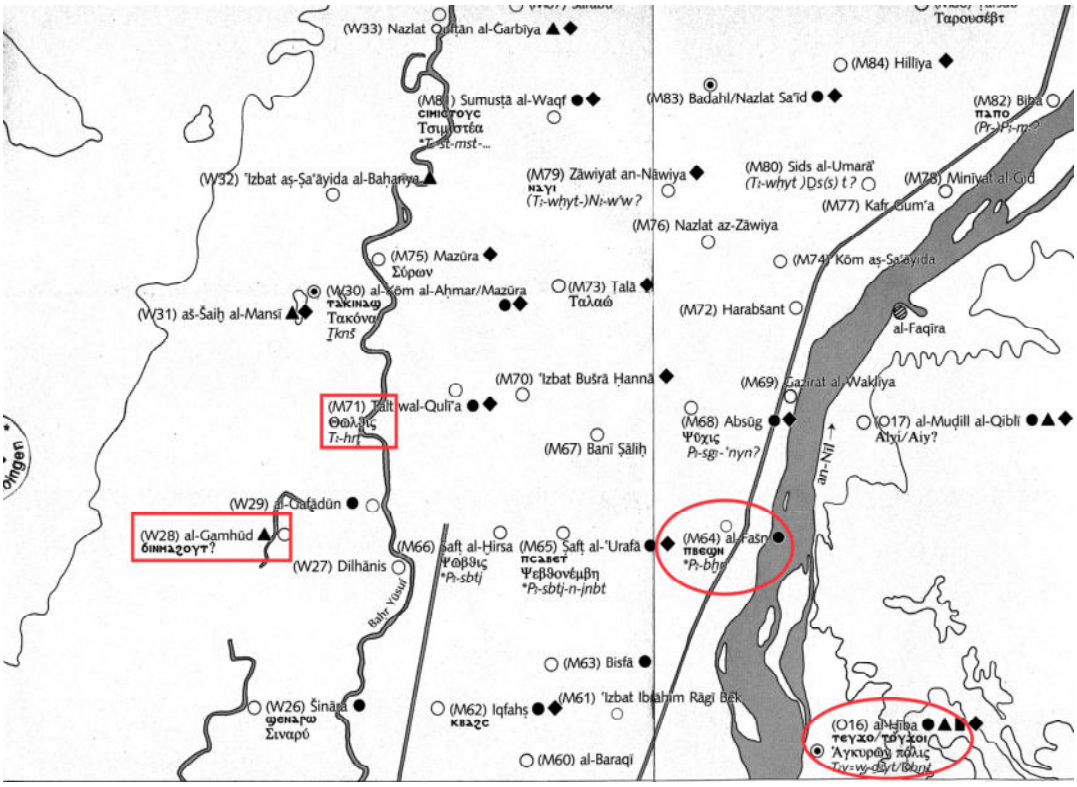

A Tübingeni Egyetem / Faruk Gomaá terepbejárásának eredménye (TAVO 1991)

Hamza, végül 1988-ban Ahmed Galal régészeti felügyelők dolgoztak a terepen. Az első ásatót nem sikerült fellelnem, a másik kettővel személyesen is találkoztam.

Romboid koporsó a benne fekvő múmiával és kartonázskészletével M. Hamza ásatásából. Ashmuneini raktár no. 319.

Ahmed Galallal elmentem a temető egykori helyszínére. Ő két napos felmérést folytatott ott 1988-ban, majd engedélyt adott a terület mezőgazdasági művelés alá vételére. A környéken az utóbbi évtizedekben ugyanis sok csatorna épült. A 60-as években hozzákezdtek a tervszerű vízgazdálkodás megszervezéséhez, és ez jelentősen megemelte a talajvíz szintjét. Ezáltal a 80-as évekre az egykori sírok beomlottak, mennyezetük lesüllyedt, a még fellelhető temetkezési mellékletek gyakorlatilag megsemmisültek, vagy oly mértékben tönkre mentek, hogy kutathatatlanná váltak. Néhány „cserépdarabot" dokumentumként félretettek, de ottlétemkor nem kerültek elő, és azóta sincs hírem róluk. Az eseményről mindössze a régészeti védettség megszűntének a dokumentumát sikerült fellelni.

A döntés mintegy 20 évvel korábbi előzményre ment vissza. Éppen a talajvízszint emelkedése miatt 1967 nov. 15-28 és 1968 ápr. 10-30 között leletmentő ásatást végeztek a helyszínen, de a befejezés pénzhiány miatt elmaradt. Az előkerült leleteket a miniai inspektorátus raktárába szállították, és egy rövid ásatási beszámoló is készült. Miután engedélyt kaptam a további kutatásra, tavaly (2005) Mahmud Hamzával közösen áttekintettük a beleltározott tárgyakat az Ashmuneini raktárban. Hasas és romboid koporsókat találtunk közöttük, a múmiákkal eredeti helyzetükben, önmagában őrzött kartonázs-készlet darabokat, Ptah-Szokarisz-Ozirisz szobrot, terrakotta papnőt, skarabeuszt, amuletteket és gyöngyöket, fa- és agyagedényeket, és ami nagyon meglepő volt, néhány újbirodalmi tárgyat: 2 usébti zsákot járommal, vadászszék lábakat és kanopusz edényeket (no. 307-335).

Romboid koporsófedél részlete, M. Hamza ásatásából. Ashmunein raktér, no. 319.

Mahmoud Hamza összesen 16 gödör és aknasírt talált, változó állapotban. Úgy tűnik, családi sírok lehettek, mivel volt, ahol számos koporsót elhelyzetek. Egyik éppen akkor kezdett beomolni, amikor benne volt – szerencsére még időben ki tudott jönni. Pont az utolsó napon akadt egy igen gazdag sírra, és új ásatások reményében a temető feltételezhető további területét régészeti védettség alá vonta. A fontosnak tartott leletek zömét Ashmuneinbe szállították, de néhány tárgy Alexandriába került. Mahmud Hamza a közeli Barmashában is végzett feltárást, és a leletanyagot igen hasonlónak találta. Amikor a jelentést az SCA-nak leadtuk, felvetették az eredmények publikálását az ASAE-ban, de úgy döntöttünk, hogy majd a jubileumi kötetben tesszük közzé.

Romboid koporsó a benne fekvő múmiával és kartonázskészletével M. Hamza ásatásából. Ashmuneini raktár no. 318.

Izisz papnő tamburinnal, terrakotta M. Hamza ásatásából. Ashmuneini raktár, no. 330.

2. Európai múzeumokban

Az Egyiptomban folytatott kutatással párhuzamosan felvettem a kapcsolatot a Kunsthistorisches Museum Egyiptomi Gyűjteményének vezetőjével, Elfriede Haslauerrel, és Helmut Satzingerrel, hogy a Bécsben található 5 koporsót és történetüket megismerjem, és Krzysztof Babrajjal és Hanna Szymanskával, akik a krakkói 4 koporsót publikálták az egyiptomi istenekről szóló könyvükben (2000). Ugyan Back Fülöp a lengyel Akadémiának 3 koporsót adott annak elismeréséül, hogy báró Antoni Bronisław Stadnicki (1874–1906) és gróf Tadeusz Bolesta Koziebrodzki (1860–1916) közbenjárt az ásatási engedélyek megszerzése érdekében, de hálája jeléül a grófnak személyes ajándékként is adott egy koporsót, amit az szintén átadott az Akadémiának, onnan került a mai krakkói Régészeti Múzeumba. Több koporsó sorsa azonban ismeretlen, ahogy Joachim Sliwa fogalmaz cikkében (2002): A „Smoleński által felfedezett szarkofágok egy részét antikváriumnak is eladták". Minthogy a kairói Múzeum ismereteink szerint műkereskedőknek nem adott el műtárgyakat, feltehetően ez a Back Fülöp tulajdonába került darabokra vonatkozhat. Ezek felkutatása még várat magára, bár kutatásom során újabb koporsókra is ráakadtam, vagy mondhatni azok találtak meg engem.

Cihó Miron egy budapesti útja során Kolozsvárra (Klausenburg/Cluj) került gamhudi koporsóról adott hírt. Gaboda Péternek Uri M. Kupferschmidttel sikerült kiderítenie, hogy ezt Back Fülöp ajándékozta 1909-ben az Erdélyi Múzeumi Egyesületnek hozzájárulásként kis egyiptomi gyűjteményükhöz.

Renata Germer 2004-ben hozzánk irányította Marta Guttmannt, aki egy nagyszebeni (Hermannstadt/Sibiu) koporsó restaurálására készült. A Franz Binder' Néprajzi Múzeum kincsét Maria Bozan románul már leírta, de akkor a mi anyagunkat még nem ismerte. Amikor Renata Germer romániai utazása során Nagyszebenben járt, felkeltette gyanúját a koporsó megjelenése. Korábban a Werlben található Néprajzi Múzeum Ptolemaiosz kori koporsóját publikálta, és ennek kapcsán felvette a kapcsolatot dr. Varga Edithtel, aki akkoriban az Egyiptomi Osztályt vezette a Szépművészeti Múzeumban. Ő hívta fel a figyelmét a werli koporsónak a gamhudi temető hasas koporsóival való hasonlóságára. A nagyszebeni koporsóval kapcsolatban kis kutatásba kezdett, és ennek eredményeként írta egyik levelében, hogy az adományozó Hermann von Hannenheim lányának 1950-ben kelt levele alapján ismert a szebeni koporsó eredete: édesapja Back Fülöptől kapta hálából, hogy segített neki az ásatási engedélyek megszerzésében (Az engedélyekre egyébként Back 1000 egyiptomi fontot költött.). A levélből az is kiderül, hogy a sírkamrába helyezett koporsó nagyszámú múmia között került elő, sok más tárggyal együtt.

A katalógusok tanulmányozása során a prágai Nemzeti Múzeum Corpus Antiquitatum Aegyptiacarum kötetében tűnt fel három gamhudi jellegű koporsó. Egyelőre ismeretlen módon jutottak a Múzeumba, de tekintve, hogy Back Fülöp másnak is ajándékozott koporsót a monarchia területén, könnyen elképzelhető, hogy ezek is a leletegyüttes részét alkották, mivel alakjuk és díszítésük tökéletesen illik a gamhudi temető koporsóihoz.

A svájci Burgdorf néprajzi gyűjteményében szintén őriznek egy koporsót, amiről konkrétan lehet tudni, hogy a kairói Egyiptomi Múzeumban 1926-ban vásárolták, sőt elszállításának a története is nyomon követhető. Vele kapcsolatban Alexandra Küffer keresett meg, aki publikációját készíti elő.

Úgy tűnik, a Back Fülöpnek adott, ismeretlen helyre került koporsók közül 2 biztos és 3 valószínűleg gamhudi koporsó jelenlegi helye megállapítható, már csak további 6-8 vár felfedezésre. Reméljük, hogy nem mentek tönkre. Ha valakiben esetleg felmerül a gyanú, hogy gamhudi koporsót lát, ahogy a tavalyi CIPEG konferencián elhangzott előadásomban is mondtam, nagy örömmel fogadom az értesítést. Remélem a most március 6-án tartandó nemzetközi gamhudi találkozón is ki fognak derülni további újdonságok.

dr. Győry Hedvig.
Szépművészeti Múzeum

Előadás helye és ideje:
Nemzetek Háza, 2006. február 27.

Egyiptomi Füzetek 6/1, 2006.
Kiadja a Magyar Egyiptomi Baráti Társaság Ókori Egyiptomi Bizottsága
Szerkesztő: dr. Győry Hedvig
Levélcím: H-1062 Budapest, Bajza u. 54.
e-mail: gyory@szepmuveszeti.hu